

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti - 100

*Keçmişini öyrənməyən gələcəyini qura bilməz!
Tarix təkrarlanır, odur ki, olmuşları öyrənilməlidir
nəticə çıxarmaq və bir daha səhv etməmək üçün növbəti mərhələlərdə nəzərə almaq vacibdir!
XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqı böyük zəhmət və qurbanlar bahasına dövlət müstəqilliyi qazandı.*

*Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ömrü cəmi 23 ay oldu...
Ötən əsrin sonlarında qazanılan dövlət müstəqilliyi də eyni aqibəti yaşayacaqdı. Əgər ulu öndər Heydər Əliyev xalqın arzu və tələbi ilə yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıdaraq Azərbaycanı parçalanmaqdan,*

*dövlət müstəqilliyini isə məhv olmadan xilas etməsəydi!
Uzun əsrlərdən sonra qazanılan və yaşadılan, əbədiyyəyə çevrilən dövlət müstəqilliyi hər birimiz üçün müqəddəs və əzizdir!
Varisi olduğumuz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyini Prezident İlham Əliyevin 10*

*yanvar 2018-ci il tarixli sərəncamı ilə bu ildə təntənə ilə qeyd edəcəyik. Şərəfli yubileyə hazırlıq dövründə müstəqilliyin özü və sonrakı taleyi ilə bağlı müxtəlif mətbu orqanlarda gedən məqalələrin kiçik bir qismini qəzetimizdə dərc etməklə baş verənlərə yenidən diqqət çəkirik!
Oxumaq, bilmək və nəticə çıxarmaq üçün!*

Bəhs edəcəyimiz şey bu günlərdə mətbuat səhifələrini işğal edən mərifət məsələsi deyildir, əsil erməni məsələsidir. O erməni məsələsi ki, türklük üçün pək böyük əngəlləri mövcud olmuşdur. O məsələ ki, türk-rus mücadiləyi-tarixiyyəsində pək məşum bir rol oynamışdır. Türk dünyasına zərər yetirmişdir. Ermənilər üçün də mövcubi fəlakət olmuşdur.

Bolşeviklər iddia ediyorki, çarizmin bəziləri də inanırlar ki, çarizmin qullandığı siyasəti bolşevizm artıq tətbiq etmior. Milli məsələləri tamamilə başqa bir yolda həll edior. Demək ki, erməni məsələsi də başqa türlü həll olunuyor. Halbuki, dəyişən yalnız rəng və ünvan dır. Qızıl Rusiya tətbiq elədiyi siyasətdə, dönə-dolaşa qara və yaxud bəyaz Rusiyanın üsullarını qullaniyor.

Lozan konفرansı əsnasında son təşəbbüs edilmiş "Erməni yurdu" haqqında bir qeyrət daha göstərilmişdi. Bu təşəbbüs boş çıxınca Çiçerin erməni mürəxxəslərinə Rusiyada bir "yurd" təklif eylemişdi. Bu yurd Don nəhri həvalisində təsəvvür olunuyordu. Don vilayətinin mərkəzini təşkil edən Rostov şəhəri yaxınında Naxçıvan namində bir şəhər vardır. Bu şəhər ermənilərlə məskundur. Bu ermənilər əski sənələrdə hərbi-ümumidə olduğu kimi yenə Rusiya tərəfindən Türkiyə əleyhinə qiyama sövq olunan və nəticədə yersiz-yurdsuz qalan mühacirlərdir. Demək ki, tarix təkrür edior. Vaxtilə çarizmin yerləşdirdiği erməni mühacirləri şimdi də bolşevizm tərəfindən himayə olunuyor. Çarizm yalnız Don vilayətində erməni qəsəbəsi vücuda gətirməklə qalmamışdı. Mavərayi-Qafqasyadakı erməniligi dəxi təqviyə eylemişdi. Türkiyədən hicrət edən erməniləri burada yerləşdirmişdi. Çarizmin Qafqasyada istinad eylediği millət ermənilər idi. Rus kapitalizminin, rus kolonizasyonunun yol başçısı erməni

ni ürfəsi və erməni möhtəkipleri idi. Çarizmin müavinət və himayesilə onlar gərək Tiflis və gərək Bakıyı erməniləşdirməkdə idilər. Şimdiki halda dəxi bolşevik "Çeka"sının, Moskva trestlərinin, komunist müəssisələrinin ən sadıq ajanları ermənilərdir. Erməni partiləri, ictimai təşkilat müəssisələri tamamilə rus ağışuna atılmışlardır, nicatlarını Rusiyadan görüyorlar. Daşnaq-saqanların rəsmən inhilal edib Komunist firqəsinə iltihaq eyledikləri bir əmri-vaqedir. Bunların rəislərindən və məkurəçilərindən bulunan Kaçaznuni bir risalə nəşr eylemişdir. Bu risaləsində o, Rusiyadan və komünizmdən başqa erməniləri qurtaracaq bir nicat yolu qalmadığını isbat eyleyormuş. Amerikada, Bolqariyada və s. məmləkətlərdə intişar edən müxtəlif erməni qəzetələri bolşevik Rusiya ilə anlaşmayı tərvic ediyorki, Daşnaqlardan bir qismi Ermənistan istiqlalı üzərində hala israr ediyormuş. Bunlar şimdi bir əqəliyyət təşkil ediyorki, Amerikada çıxan erməni "Paykar" qəzetəsi bu məsələyi izah ediyordu. Diyordu ki, "Rusiya əleyhinə olmaq üçün bolşevik sisteminin müvəqqəti olduğunu iddia eylemək kafi degildir. Bolşevizm müvəqqəti ola bilər, fəqət Rusiya daimidir".

Bu millət nə qədər talesizdir ki, rəisləri kəndisini qonşuları ilə vuruşdurular. Rusiyaya güvəndilər. Hadisələrin fəcayətli və fəlakətli cərəyanına tərki edilərsə də ayılmadılar. Yalnız türklərin degil, gürcülərin dəxi ədavətini qazandılar. "Mühacir ermənilərə yurd vermək insani bir təşəbbüsdür. Bunun çar icraatı-

na bənzəməsi heç bir şeyi ifadə etməz. Suri bənzəyişlərin mənası başqa-başqa ola bilər" deyinə bilir. Fəqət sovet hökumətinin erməni məsələsində eylediyi tərz-i-hərəkət bu qabildən degildir. Tədqiq olunarsa, görülür ki, bu şəbahət yalnız nəticələri təsadüfi bənzəyişdən ibarət qalmaz.

1918-ci sənədə oktyabr itxilalını mü-təaqib, daha Petroqradda ikən sovet hökuməti, Mavərayi-Qafqasiya baş komissarlığına Stepan Şaumyan namında bir erməniyi təyin eyledi. Bunun da bir əsəri təsadüf olduğu iddia oluna bilər. Fəqət biz bu iddiayı qəbul etməməkdə məzuruz. Aşağıda dərc etdiyimiz mühüm bir vəsiqə bu üzürümüzün nəyə istinad eylediyini göstəriyor. İştə vəsiqə:

Xalq Komissarları Şurasının dekreti 13- Türkiyə Ermənistanı haqqında: "Əmələ və əskəri mürəxxəsləri məlumatı" № 1 1 kanuni-sani (yanvar) 1918

Xalq Komissarlar Şurası, erməni xalqına elan edior ki, Rusiya tərəfindən işğal olunan Türkiyə ərazisindəki erməni xalqının istiqlalı tam elan etmək surətiylə, kəndi müqəddəratını təyinə səlahiyyətərdar olduğunu qəbul edər. Xalq Komissarlar Şurası, erməni xalqının tam bir hürriyyətlə bəyani rəy edə bilməsi üçün 1) Türkiyə Ermənistanı daxilində bulunan əskərlərin ixracını mü-təaqib erməni xalqının əmniyyəti-şəxsiyyə və ümumiyyəsinə təmin üçün erməni xalqı millisinin təşkilini;

2) Dünyanın müxtəlif tərəflərində pə-rakəndə bulunan erməni mühacirlərinin Türkiyə Ermənistanına gəlmələrini;

3) Hərbi-ümumi zamanında məmləkətin içərilərinə təhcir olunan ermənilərin təkrar Türkiyə Ermənistanına gətirilməsi (bu xüsusda Sovet hökuməti Türkiyə ilə icra edəcəyi müzakirət əsnasında bilxassə israr edəcəkdir);

4) Sovetlər və Erməni komitəsi şəklində olaraq Türkiyə Ermənistan hökuməti müvəqqətesinin təşkil kibi tədaviri əvvəliyyənin təminini lazım bilər. Fövqəladə Qafqasiya komissarı təyin olunan Stepan Şaumyana 2 və 3 maddələrin qüvvədən feilə gətirilməsi üçün Türkiyə Ermənistanı əhalisinə hər növü müavinətdə bulunmaq və oradakı rus əskərlərinin müntəzəmin ixracı məqsədi ilə məhəllə komisiyonlar təşkil kibi üçün səlahiyyəti kamilə veriliyor.

Qeyd: Türkiyə Ermənistanının hüdudu, erməni əhalisinin mürəxxəsləri ilə həm hüdu bulunan digər əhalinin (mü-səlman və sairə) mürəxxəsləri və Qafqasiya fəvqəladə komissarının iştirakı ilə təyin olunur.

Xalq Komissarları Şurası Rəisi Ulyanov Lenin Millətlər İşləri Xalq Komissarı Çuqaşvili Stalin

Türkiyə Ermənistanı haqqında bu dekret Sovet siyasətinin müstəsna cəlvəsi degildi. Bu dekret Çarizmdən təvarüs edən bir məsələyi təsviyyə etmək istiyordu. Hərbi-Ümumidə Petroqradd hökuməti

erməni itxilal komitələrini kəndi lehinə qullanmışdı. Vətənləri Türkiyəyə qarşı icra eyledikləri xəyanətə müqabil Ermənistan istiqlalı ermənilərə vəəd edilmişdi.

Qafqasiya daha bolşevik itxilalını tanımamışdı. Burasını təsəllütünə keçirmək istəyən yeni rus hökuməti erməni təşkilatından istifadə yolunu düşündü. Daşnaq-saqan təşkilatlarının təvəccöhünü cəlb üçün Türkiyə Ermənistanı haqqında yuxarıdakı dekreti nəşr eyledi. Bu dekretlə Lenin hökuməti Nikolay hökumətinin vədini tutmuş oluyordu. Nikolayın vədini təvəccöhü ilə erməni təfərdarı Voronsov Daşkov idi. Leninin dekretini isə erməni Şaumyan tətbiq edəcəkdə. Erməni olması həsəbiylə Şaumyan gərək daşnaq və gərək sair erməni təşkilatları ilə daha ziyadə anlaşa bilərdi. Nitekim oyle də oldu. Ermənistan istiqlal vəsiqəsi gətirən bu adam Bakıda ermənilərlə bolşeviklərin ittifaqını təsis eyledi. Bu ittifaq o zaman muxtariyyət almaq təmayülündə olan Azərilərə qarşı qətləliam yapıdı.

Görülüyor ki, Qafqasiyaya təyin olunan fəvqəladə komissar hər şeydən əvvəl Türkiyə Ermənistanının müqəddəratını təyin eylemək vəzifəsi təvcih edilmişdir. Şu surətdə Qafqasiya komissarının erməni olması təsadüf əsəri olmayıb siyasi bir hikmətə müstənidir.

Bunun bir təsadüf degil, Çarizmdən təvarüs edərək təqib edilmək istənilən bir siyasət olduğu sonradan müşahidə olunan vəqəələrlə də isbat edilmişdir. Rıza Nur Bəyin yeni intişar edən kitabından öyrəniyoruz ki, Ankara hökuməti tə-

rəfindən ilk dəfə olaraq Moskvaya gəndərilən heyət "Van və civarının Ermənistan təki təklifi" ilə övdət eylemişdir (səh. 207). Bu heyət məlum olduğu üzrə 1920-ci sənədə Azərbaycan istilasından sonra gətmişdi.

Yusif Kamal Bəy təhti-rəyasətində gedən 2-ci heyətlə əqd olunan Moskva müahidəsi ermənilərin protestosuna mucib olmuşdu. Sızlayan erməni komitələrində təsəlli verən Moskva qəzetələrinin nəşriyyəti dəxi calibi-diqqəti "Pravda" erməni "yoldaşlara" mətanət və təhəmmül tövsiyyə ediyordu. Diyordu ki, müahidə dəxi Brest Litovsk müahidəsi kibi müvəqqətidir, tənevvis üçün yapılmış bir şeydir.

"Pravda" qəzetəsinin bu sözləri "mütəəssir" erməniləri təskin üçün söylənmiş boş bir təsəlli deyə tələqqi edilməsin. Şimdiki Sovet İttihadını təşkil edən bütün cümhuriyyətlərlə Rusiya sovetlərinin əvvəlcə birer müahidəsi vardı? Nə oldu? Qars müahidəsi nəredədir?

İlk fürsətdə Qars müahidəsini keənlemyekun hökmünə gətirən bolşevik siyasəti əski rus siyasətinə doğru gətmişdir. Nəsil ki, bugünkü hadisə belə bunu göstərməkdədir.

Sovetlərin erməni məsələsindəki istiqaməti dəxi Rusiyanın əskidən bəri mərifət olan siyasətidir.

Azəri (M.Ə.Rəsulzadə) "Yeni Qafqasiya", 15 may 1924, №16

Keenlemyekun - heç olmamış kimi

Azəri (Bax: M.Ə.Rəsulzadə. "Yeni Qafqasiya" yazıları (1923-1927) Türk Tarix Qurumu. Ankara, 2017, səh.95-98)

P.S. Məqaləni redaksiyaya professor Şirməmməd Hüseynov təqdim edib.